

УДК 159.925:794.372

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ВИВЧЕННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ ЯКОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНИКА НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ ОВОЛОДІННЯ ГРОЮ У ШАХИ

О.Ю.Ходосенко*аспірантка Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих*

У статті запропоновано комплексну методичку вивчення інтелектуальних та інших якостей особистості старшого дошкільника, наведено результати констатувального експерименту.

Ключові слова: інтелектуальні якості, особистісні якості, констатувальний експеримент.

“Головна мета національної дошкільної освіти – створити сприятливі умови для особистісного становлення і творчої самореалізації кожної дитини, формування її життєвої компетентності, розвитку в неї ціннісного ставлення до світу Природи, Культури, Людей, Самої Себе [3, с.14]”.

Науково-теоретичний аналіз проблеми, психологічний зміст понять “інтелект”, “інтелектуальні якості”, “інтелектуальні якості особистості старшого дошкільника” надав підставу розглядати інтелектуальні якості як особистісне новоутворення старших дошкільнят, що необхідно розглядати в єдності з іншими особистісними якостями. Тому у дослідженні було поставлене завдання: визначити комплекс параметрів, критеріїв і методів психодіагностики особистісно-інтелектуальних компонентів старших дошкільників.

Головною ідеєю, яку ми прагли реалізувати на етапі організації та проведення констатувального дослідження було вивчення інтелектуальних якостей особистості дітей старшого дошкільного віку у взаємозв'язку з іншими особистісними якостями. Тобто, психодіагностичні показники вибудовувались у двох площинах – особистісній та інтелектуальній. Так, наприклад, при вивченні мовленнєвого компоненту, ми вивчали кореляційні зв'язки між словниковим запасом та якостями мислення. Досліджуючи компонент спрямованості, ми діагностували як ступінь готовності до шкільного навчання корелює зі ступенем сформованості процесів пам'яті, уваги, сприймання. Узгодженість цих двох площин виступила показником взаємозалежності, взаємодоповнюваності особистісно-розумової сфери.

Виходячи з вищезначеної мети, завдань і гіпотез і мети дослідження, в роботі був використаний ряд методів. Кожен з методів та методик має своє цільове спрямування і, водночас, вони доповнювали один одного, взаємно компенсуючи обмеження й недоліки, притаманні кожному окремо. Дослідження особистісно-інтелектуальних компонентів старших дошкільників включало: спостереження, бесіди, анкетування, аналіз продуктів діяльності, тестові методики, а також групу методів обробки

даних (якісний та кількісний аналіз, визначення кореляційних зв'язків).

У констатувальному експерименті брали участь дошкільників дошкільних навчальних закладів міста Новомосковська. В дослідженні взяло участь 120 дітей віком 5-6 років дошкільних початкових закладів №4, 10, 14 м.Новомосковська. Діти були розподілені на дві групи: першу і другу групи (по 60 дітей) склали дошкільнята з різним рівнем розвитку. Експеримент проводився на протязі 2007-2008 р.

При виборі методів комплексного дослідження особистісно-інтелектуальних компонентів дошкільнят враховувались теоретичні положення про психологічні механізми становлення суб'єктної активності особистості (К.О.Альбуханова-Славська, Л.С.Виготський, Г.С.Костюк, С.Л.Рубінштейн), про становлення особистості, як суб'єкта учбової діяльності на етапі переходу від старшого дошкільного до молодшого шкільного віку (Д.Б.Богоявленська, Л.І.Божович, Л.А.Венгер, Л.С.Виготський, Я.Л.Коломинський, О.Л.Кононко, С.Є.Кулачківська, О.І.Кульчицька, В.О.Сухомлинський). При виборі методичного апарату значну роль відіграв аналіз досліджень з проблеми вивчення особистості (Л.С.Виготський, О.К.Дуса-вицький, Г.С.Костюк, О.М.Леонтьєв, В.О.Моляко, В.В.Рибалка, С.Л.Рубінштейн), а також етапів формування розумових дій (В.О.Арістов, О.В.Брушлинський, П.Я.Гальперін, В.В.Давидов, В.М.Дружинін, С.О.Ладивір, О.Я.Пономарьов, Д.Б.Ельконін)

Метою констатувального експерименту було визначення рівня особистісно-інтелектуальної готовності старших дошкільників до школи. Констатувальний експеримент складався з трьох етапів:

I – виявлення рівня бажання та готовності батьків, вихователів та дошкільників навчатися гри у шахи;

II – визначення рівня особистісно-інтелектуальної готовності старших дошкільників до школи;

III – аналіз та інтерпретація психодіагностичних даних

Етапи, мета і завдання дослідження в комплексі подані нижче в таблиці 1.1.

Таблиця 1.1.

Етапи, мета і завдання дослідження			
<i>Етап, назва проведення</i>	<i>Мета</i>	<i>Завдання</i>	<i>Методики</i>
1. Пілотажний	Побудова і уточнення методики експерименту	1. Перевірка раціональності підбору методик. 2. Формування експериментальної та контрольної групи	1. Особистісно-інтелектуальні методики Р.С.Нємова. 2. Авторські анкети для батьків, вихователів та дітей.
2.Констатувальний	Вивчення особливостей особистісно-інтелектуальних якостей	1.Виявлення найбільш характерних особистісно-інтелектуальних якостей дітей з різним рівнем розвитку 2. Виявлення чинників, що впливають на розумову діяльність дітей	
3. Аналіз та інтерпретація психодіагностичних даних	Встановлення кореляційних зв'язків	Провести і встановити кореляційні зв'язки між особистісно-інтелектуальними компонентами	

На першому етапі констатувального експерименту вирішувалися такі завдання:

- виявити ставлення батьків, вихователів, вихованців щодо гри у шахи;
- виявити рівень очікування від шахових занять;
- виявити рівень готовності до співпраці в сумісному навчанні цієї гри.

На другому етапі констатувального експерименту здійснювалася діагностика рівнів розвитку комунікативних, мотиваційних, інтелектуальних та психофізіологічних якостей особистості старшого дошкільника (див. табл.1.2.). За основу для складання таблиці ми брали узагальнену тривимірну психологічну структуру особистості В.В.Рибалки [7, с.118]. На цьому етапі завданнями були:

- виявлення найбільш характерних особистісно-інтелектуальних якостей дітей з різним рівнем розвитку;
- виявлення чинників, що впливають на розумову діяльність дітей.

На третьому етапі констатувального експерименту здійснювалися аналіз та інтерпретація психодіагностичних даних.

Отримані на другому етапі за допомогою об'єктивних стандартизованих тестів, методик результати розумово-особистісної сформованості у старших дошкільників наведені у таблиці 2. Виявлено розподіл дошкільників за рівнями сформованості компонентів – високим, достатнім, низьким.

Пропонуємо результати пілотажного анкетування.

На першому етапі ми провели пілотажне анкетування, в якому прийняли участь 108 осіб (50 батьків, 50 дітей, 8 вихователів), на виявлення ставлення дітей, батьків та вихователів до гри у шахи, рівня очікування від шахових занять та готовності до сумісної співпраці у сумісному навчанні цієї гри. Пропонуємо до уваги цікаві результати. На запитання:

1) чи вмієте Ви грати в шахи отримали наступні відповіді: «так» – 40 %, «ні» – 60 % (батьки); «так» – 25 %, «ні» – 75 % (вихователі); «так» – 34 %, «ні» – 66 % (діти);

2) Ваше ставлення до цієї гри: позитивне – у 90 % батьків, 62,5 % вихователів, 72 % дітей; байдуже – у 10 % батьків, 37,5 % вихователів, 18 % дітей; негативне – у 10 % дітей;

3) чи вважаєте Ви за потрібне залучати Вашу дитину до занять шахами – 80 % батьків, 75 % вихователів, 86 % дітей відповіли «так»; 20 % батьків, 25 % вихователів, 14 % дітей – «ні»;

4) чи хотіли б Ви, щоб Ваша дитина відвідувала шаховий гурток в дошкільному або позашкільному закладі чи в шаховому клубі: «так» – 72 % батьків, 75 % вихователів, 86 % дітей; «ні» – 28 % батьків, 25 % вихователів, 14 % дітей;

5) чи хочете Ви, щоб Ваша дитина навчалася добре грати в шахи – 72 % батьків, 75 % вихователів, 86 % дітей відповіли «так»; 28 % батьків, 25 % вихователів, 14 % дітей відповіли «ні»;

6) оцініть наявний та очікуваний стан розвитку властивостей особистості Вашої дитини від занять шахами.

7) чи готові ви допомогти своїй дитині у навчанні цієї гри вдома, граючи і навчаючись разом з нею.

8) чи граєте Ви в шахи з дитиною вдома – 14 % батьків, 12,5 % вихователів, 54 % дітей відповіли «так»; 86 % батьків, 87,5 % вихователів, 46 % дітей відповіли «ні»;

9) якщо Ви вмієте грати в шахи, чи хотіли б Ви підвищити свою кваліфікацію: «так» – 22 % батьків, 12,5 % вихователів, 84 % дітей; «ні» – 78 % батьків, 87,5 % вихователів, 16 % дітей;

10) чи сподобалися Вам запитання анкети – 88 % батьків, 87,5 % вихователів, 82 % дітей відповіли «так»; 12 % батьків, 12,5 % вихователів, 18 % дітей відповіли «ні».

Таблиця 1.2.

Методика комплексного визначення рівнів сформованості інтелектуальних та інших особистісних якостей особистості старшого дошкільника

Показники	Методики	Шкали
<i>Комунікативний компонент</i>		
Словниковий запас	Методика „Склади розповідь по малюнку” Р.С.Немова	Обсяг знань
		Контактність
		Гнучкість у спілкуванні
<i>Мотиваційний компонент</i>		
Готовність до навчання	Методика Д.Б.Ельконіна , Л.А.Венгера „Вивчення мотиваційної готовності дітей до навчання у школі”	Визначення мотиву
		Мотивація отримання знань
<i>Рефлексивний компонент</i>		
Самооцінка	Методика „Який я” Р.С.Немова	Адекватність та задоволеність собою
<i>Інтелектуальний компонент</i>		
Швидкість сприймання	Методика „Чого не вистачає в малюнках” Р.С.Немова	Швидкість
Послідовність сприймання	Методика „Які предмети сховані в малюнках” Р.С.Немова	Послідовність
		Швидкість
		Обсяг знань
Стійкість та продуктивність уваги	Методика „Знайди та викресли” Р.С.Немова	Вміння діяти згідно інструкції
Переключення та розподіл уваги	Методика „Простав значки” Р.С.Немова	Вміння діяти згідно зразка
Об’єм уваги	Методика „Запам’ятай і постав крапки” Р.С.Немова	Орієнтація на площині
Швидкість пам’яті	Методика „Запам’ятай малюнки” Р.С.Немова	Швидкість
Точність пам’яті	Методика „Запам’ятай цифри” Р.С.Немова	Точність
Міцність пам’яті	Методика „Запам’ятай слова” Р.С.Немова	Міцність
Послідовність наочно-дійового мислення	Методика „Обведи контур” Р.С.Немова	Точність
		Швидкість
		Охайність
Кмітливість, швидкість	Методика „Пройди крізь лабіринт” Р.С.Немова	Швидкість
		Кмітливість
		Вміння діяти згідно інструкції
Швидкість образно-логічного мислення	Методика „Що тут зайве” Р.С.Немова	Швидкість
		Обсяг знань
		Логічність умовисновків
Логічність, розсудливість образно-логічного мислення	Методика „Нісенітниця” Р.С.Немова	Обсяг знань
		Логіка побудови думки
		Сміливість у відстоюванні власної думки
		Здатність до умовисновків
Швидкість, оригінальність, різноманітність уяви	Методика „Придумай розповідь” Р.С.Немова	Спонтанність
		Творчість
		Креативність
<i>Психофізіологічні якості</i>		
Тип темпераменту	Методика Б.И.Цуканова	Сила нервових процесів

Таблиця 1.3.

Результати особистісно-розумової зрілості старших дошкільнят

Показники	Результати			
	Вересень			
Комунікативний компонент	Рівні розвитку (у % від кількості обстежуваних)			
	Високий	Середній	Низький	
Словниковий запас	27,5	35	37,5	
Мотиваційний компонент				
Готовність до навчання	52,5	21,5	26	
Рефлексійний компонент				
Самооцінка	35	32,5	32,5	
Інтелектуальний компонент				
Швидкість сприймання	39,17	25,83	35	
Послідовність сприймання	37,5	35,83	26,67	
Стійкість та продуктивність уваги	22,5	36,67	40,83	
Переключення та розподіл уваги	20	40,83	39,17	
Об'єм уваги	28,33	35,83	35,84	
Швидкість пам'яті	24,16	33,33	42,51	
Точність пам'яті	33,33	30	36,67	
Міцність пам'яті	32,5	30,83	36,67	
Послідовність наочно-дійового мислення	24,17	37,5	38,33	
Кмітливості, швидкість наочно-дійового мислення	31,67	30	38,33	
Швидкість образно-логічного мислення	29,17	32,5	38,33	
Логічність, розсудливість образно-логічного мислення	27,5	35,83	36,67	
Швидкість, оригінальність, різноманітність уяви	33,33	30	36,67	
Психофізіологічні якості	Холер.	Сангвін.	Мелан.	Флегм.
Тип Темпераменту	15,83	27,5	25,83	30,84

Отже, результати анкетування говорять про необхідність пропагування шахової гри для інтелектуального розвитку дітей серед дорослих та відкритість, готовність дітей до оволодіння азами нової, незнайомої гри.

За результатами діагностичного дослідження інтелектуально-особистісних якостей старших дошкільників вдалося з'ясувати кількісні та якісні особливості.

Аналіз даних за комунікативним компонентом виявив незначущі зміни за показником словникового запасу (з 27,5 % на початок навчального року до 26,67 % – на кінець).

Дослідження мотиваційного компоненту засвідчує про зменшення значимості для дошкільників внутрішніх і зростання зовнішніх мотивів. Так, мотив отримання знань у випускників дошкільного навчального закладу збільшується порівняно з початком навчального

року на 10,83 %. Деяко збільшуються показники адекватності та задоволеності собою (на 2,5 %).

Дані за інтелектуальним компонентом показують зменшення показника швидкості сприймання, стійкості та продуктивності уваги, швидкості образно-логічного мислення на 2,5 %. Натомість збільшуються показники послідовності сприймання на 2,5 %, переключення та розподілу уваги – на 11,67 %, міцності пам'яті – на 4,17 %, логічність образно-логічного мислення – на 9,17 %.

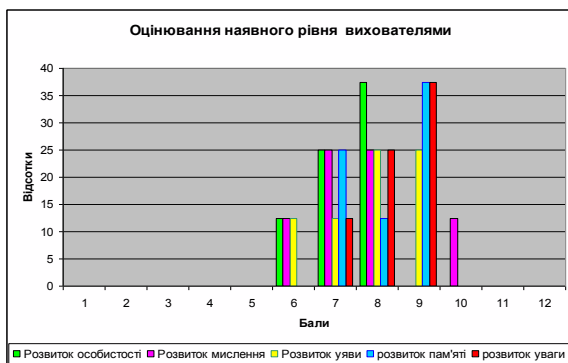
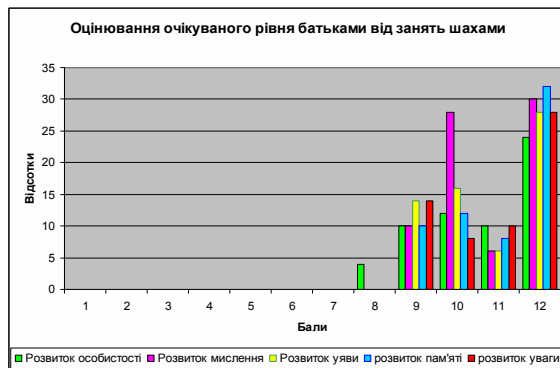
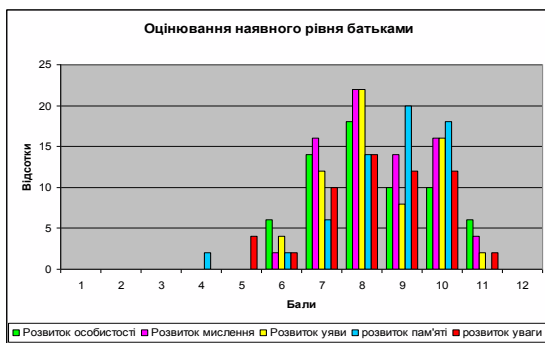
У зв'язку з отриманими даними, для з'ясування ролі взаємозв'язку та взаємозалежності розумових та інших особистісних показників ми провели кореляційний аналіз між компонентом спілкування та якостями мислення, мотиваційною готовністю до навчання

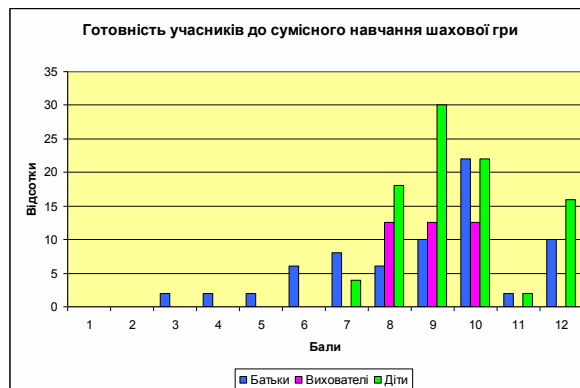
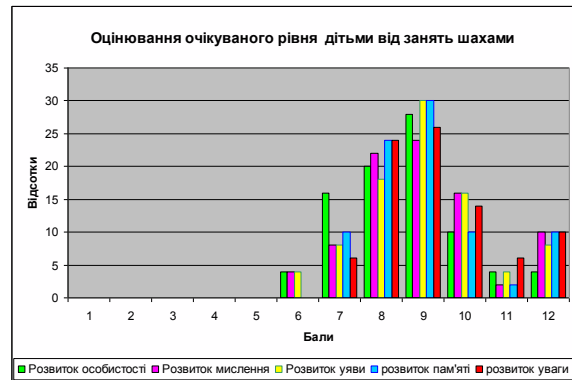
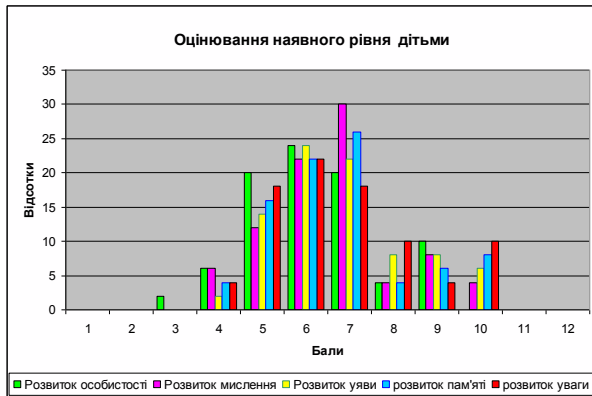
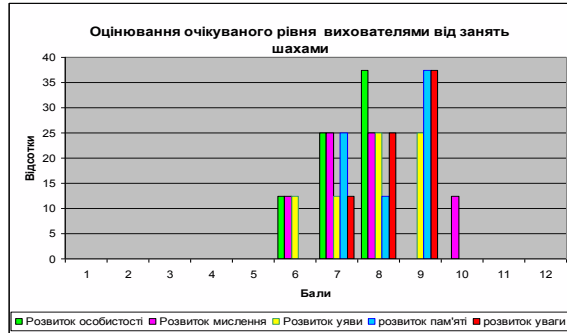
та сформованістю інтелектуальних якостей за допомогою коефіцієнта кореляції Пірсона.

Проведений кореляційний аналіз свідчить про достатньо-високий рівень кореляційних зв'язків між компонентом спілкування та якостями мислення: кмітливості, швидкістю наочно-дійового мислення $r_{xy}=0,933$ ($p>0,001$), послідовність наочно-дійового мислення $r_{xy}=0,609$ ($p>0,05$), швидкістю образно-логічного мислення $r_{xy}=0,671$ ($p>0,01$), логічності, розсудливістю образно-логічного мислення $r_{xy}=0,698$ ($p>0,01$), що говорить про взаємозалежність думки та слова. Однак відсутність кореляційних зв'язків між компонентом мотиваційної готовності до навчання та іншими інтелектуальними показниками свідчать про невідповідність суб'єктивної мотивації до навчання та об'єктивної оцінки наявного рівня сформованості розумових якостей.

Отже, суб'єктивні та об'єктивні дані свідчать про:

- високу суб'єктивну мотиваційну готовність дітей до навчання шахів та необхідність пропагування цієї гри серед батьків та вихователів;
- тяжіння особистісно-розумових показників до середньо-достатнього рівня, що говорить про необхідність окреслення "зони найближчого особистісно-розумового розвитку" старших дошкільників;
- практичну необхідність створення спеціально організованого, психологічно доцільного для дошкільного віку, особистісно орієнтованого навчання дошкільників шахової гри, при врахуванні їх індивідуально-психологічних та вікових особливостей, що, в свою чергу, має справити позитивний вплив на формування інтелектуальних та інших особистісних якостей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Венгер Л.А. Диагностика умственного развития дошкольников. – М.: Педагогика, 1978. – 248 с.
2. Выготский Л.С. Мышление и речь // Собр. соч. – Т.2. – М.: Педагогика, 1982. – С. 5-361.
3. Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні: Наук.-метод. посіб. / Наук. ред. О.Л.Кононко. – К.: Ред. журн. "Дошкільне виховання", 2003. – 243 с.

4. Немов Р.С. Психология: Учебник для высш. пед. учеб. заведений: В 3 кн. – 4-е изд. – М.: Гуманитар. изд. центр ВЛАДОС, 2002. – Кн.3.: Психодиагностика. Введение в научные психологические исследования с элементами математической статистики. – 640 с.
5. Поддьяков Н.Н. Мышление дошкольника. – М.: Педагогика, 1977. – 271 с.
6. Психологія: Підручник / Ю.Л.Трофімов, В.В.Рибалка, П.А.Гончарук та ін.; за ред. Ю.Л.Трофімова. – 5-е видання. – К.: Либідь, 2005. – 560 с.
7. Рибалка В.В. Методологічні питання наукової психології (досвід особистісно центрованої систематизації категоріально-поняттєвого апарату): Навч.-метод. посіб. – К.: Ніка-Центр, 2003. – 204 с.
8. Рибалка В.В. Психологія розвитку творчої особистості: Навч. посіб. – К.: ІЗМН, 1996. – 236 с.
9. Талызина Н.Ф. Новые подходы к психодиагностике интеллекта // Вестник Моск. ун-та. – Сер.14.: Психология. – 1998. – № 2. – С. 8-13.
10. Тудела Р. О пользе шахмат // 64 – Шахматное обозрение. – 1986. – № 21. – С.10-11.

Стаття надійшла до редакції 21.04.2009 р.

